

UDC: 343.4(045)(075.1)

SHAXSNING OZODLIGIGA QARSHI JINOYATLAR UCHUN JAVOBGARLIK BELGILANGAN JINOYAT QONUNI NORMALARINING RIVOJLANISHI

Qurbonov Davlat Ravshanovich,

Sh. Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

Yuridik fakulteti Maxsus huquqiy fanlar

kafedrasi mudiri, yuridik fanlar nomzodi, dotsent

ORCID: 0000-0003-4754-5844

e-mail: davlatkurbonov73@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada shaxsning ozodligiga qarshi jinoyatlar uchun javobgarlik belgilangan jinoyat qonuni normalarining rivojlanish bosqichlari tahlil qilingan. Ozodlik insonlarning o'z taqdiri, maqsad va intilishlarini o'zi belgilashi, ularni subyektiv xohish-irodasiga ko'ra mustaqil amalga oshira olishini nazarda tutadi. Shuning uchun ham tarixiy rivojlanishning barcha davrlarida insonlar ozodlikka intilib, ozodlik va erkinlik uchun kurashib kelganlar. Mazkur maqolada Xammurapi qonunlari, Qadimgi Yunoniston, Rim imperiyasi, islom huquqi, yurtimizda xonliklar, amirlik davri, sovet tuzumi va mustaqillik davrlarida shaxsning ozodligiga qarshi jinoyatlar uchun javobgarlik masalasi atroflicha tahlil qilingan. Shu jumladan, O'zbekistonda amalda bo'lgan 1926-, 1959- va 1994-yillardagi jinoyat qonunlarida shaxsning ozodligiga qarshi jinoyatlar uchun javobgarlik belgilangan normalar qiyosiy-huquqiy o'rganilgan. Bunda qayd etilgan jinoyat qonunlarida shaxsning ozodligiga qarshi jinoyatlar uchun javobgarlikni belgilaydigan normalar tahlil qilinib, ushbu normalarning amaldagi jinoyat qonunida belgilangan normalardan farqli jihatlari aniqlangan hamda tarixiy rivojlanish jarayonlarida mavjud bo'lgan ijobiy tajribalarni tiklash hamda amaldagi jinoyat qonunini takomillashtirish masalalari o'rganilgan. Muallif tomonidan ushbu masalalar yuzasidan xulosalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: erkinlik, ozodlik, shaxsiy daxlsizlik, odam o'g'irlash, qiynash, ozodlikdan mahrum qilish, odam savdosi, ayolni erga tegishga majbur qilish.

РАЗВИТИЕ НОРМ УГОЛОВНОГО ЗАКОНА, УСТАНОВЛИВАЮЩИХ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ СВОБОДЫ ЛИЧНОСТИ

Курбанов Давлат Равшанович,

кандидат юридических наук, доцент,

заведующий кафедрой «Специальные юридические

науки» юридического факультета

Самаркандского государственного университета им. Ш. Рашидова

Аннотация. В данной статье анализируются этапы развития уголовно-правовых норм, определяющих ответственность за преступления против свободы личности. Свобода предполагает способность людей определять свою судьбу, цели и стремления, реализовывать их самостоятельно в соответствии со своей субъективной волей. Вот почему во все периоды исторического развития люди стремились к свободе и боролись за волю и свободу. В данной статье подробно анализируются законы и вопросы ответственности за преступления против свободы личности во времена Хаммурапи, Древней Греции, Римской империи, исламского права,

ханств, находящихся ранее на территории нашей страны, правления эмиров, советского режима. Также проведен сравнительно-правовой анализ уголовных законов 1926, 1959 и 1994 годов, действующих в Узбекистане и устанавливающих ответственность за преступления против свободы личности. При этом были определены отличия этих норм от норм, определенных в действующем уголовном законе, и в целях совершенствования действующего уголовного права изучены аспекты применения положительного опыта существовавших ранее в процессе исторического развития норм закона. Автором выдвинуты выводы и предложения по данным направлениям исследования.

Ключевые слова: свобода, воля, неприкосновенность частной жизни, похищение людей, пытки, лишение свободы, торговля людьми, принуждение женщины к вступлению в брак.

DEVELOPMENT OF CRIMINAL LAW NORMS ESTABLISHING LIABILITY FOR CRIMES AGAINST PERSONAL FREEDOM

Kurbanov Davlat Ravshanovich,

Head of the Department of "Special Legal Sciences" of the Faculty of Law,
Samarkand State University named after Sh. Rashidov,
PhD in Law, Associate Professor

Abstract. This article analyzes the stages of the development of criminal law norms that determine responsibility for crimes against the freedom of a person. Freedom implies the ability of people to determine their own destiny, goals and aspirations, to realize them independently according to their subjective will. That is why in all periods of historical development, people have been striving for freedom and fighting for freedom and liberty. In this article, Hammurabi's laws, the laws of Ancient Greece, the Roman Empire, Islamic law, the laws of the khanates in our country, the laws of the Emirate era, the laws of the Soviet regime, and the issue of responsibility for crimes against individual freedom are analyzed in detail. Specifically, a comparative legal analysis of the criminal laws of 1926, 1959, and 1994, which were in force in Uzbekistan that established responsibility for crimes against a person's freedom have been conducted. In this case, the norms defining responsibility for crimes against the freedom of a person in the mentioned criminal laws have been analyzed, the different aspects of these norms from the norms defined in the current criminal law have been determined, and the issues of restoring the positive experiences existing in the processes of historical development and improving the current criminal law have been studied. The author put forward conclusions on these issues.

Keywords: freedom, liberty, privacy, kidnapping, torture, deprivation of liberty, human trafficking, forcing a woman into marriage.

Kirish

Erkinlik va ozodlik – insoniyatning azaldan erkin, ozod va mustaqil yashash orzu-umidlari, armon va iztiroblarini o'zida mujassam etadigan tushunchadir. Darhaqiqat, inson tabiatan doimo ozodlik va erkinlikka intilib yashaydi. U o'zini erkin his qilish, tahlikasiz hayot tarziga ehtiyoj sezadi. Shuning uchun ham insoniyat tarixining turli davrlarida jahonning barcha mintaqalarida ozodlik uchun kurashning shaklan turlicha,

mohiyatan o'xshash bo'lgan hurriyatga intilish hodisalari mavjud bo'lgan.

Shu nuqtayi nazardan olsak, mustaqillik tenglik sari qo'yilgan eng muhim qadamdir. Chunki tenglik bo'lmagan joyda kimdir kimgadir tobe bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 25-moddasida ham har bir insonga erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqi ta'minlanishi belgilangan. Darhaqiqat, erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqlari inson-

ning ajralmas huquqlaridan biri sanaladi. Ushbu me'yorni Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasining 3-moddasida ham ko'rishimiz mumkin. Unga ko'ra, "har bir inson yashash, erkin bo'lish va shaxsiy daxlsizlik huquqlariga egadir". Mazkur Deklaratsiyaning 9-moddasida esa hech kim asossiz qamalishi, ushlanishi yoki quvg'in qilinishi mumkin emasligi ta'kidlangan [1, 202-b.].

Qayd etish joizki, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida ham O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 25-moddasida belgilangan normalar talablariga asoslanib, vakolatli mansabdor shaxslar tomonidan inson va fuqarolarning shaxsiy daxlsizliklarini buzuvchi Konstitutsiyaga zid xatti-harakat sodir etganlik uchun jinoiy javobgarlik belgilangan. Xususan, Jinoyat kodeksining 234-moddasida qonunga xilof ravishda ushlab turganlik, qonunga xilof ravishda hibsga olish yoki hibsdan saqlaganlik uchun surishtiruvchi, tergovchi va prokurorning jinoiy javobgarligi nazarda tutilgan. Mazkur modda davlat majburlovini amalga oshirish vakolatiga ega bo'lgan shaxslar tomonidan Konstitutsiyada belgilangan shaxsiy daxlsizlik huquqi buzilishining oldini olishga xizmat qiladi.

Shuningdek, Jinoyat kodeksida mansab vakolatiga ega bo'lgan yoki bo'lmagan boshqa shaxslarning insonning shaxsiy daxlsizligiga tajovuz qiluvchi xatti-harakatlari uchun ham jinoiy javobgarlik belgilangan. Odam savdosi (JKning 135-moddasi), ayolni erga tegishga majbur qilish yoki uning erga tegishiga to'sqinlik qilish (JKning 136-moddasi), odam o'g'irlash (JKning 137-moddasi), zo'rlik ishlatib g'ayriqonuniy ravishda ozodlikdan mahrum qilish (JKning 138-moddasi) jinoyatlari shular jumlasidandir.

Shaxsning ozodligiga qarshi jinoyatlar uchun javobgarlik masalasini tadqiq qilar ekanmiz, bunday turdagi jinoyatlar uchun javobgarlikni belgilovchi normalarning rivojlanish bosqichlari, tarixiy rivojlanish jarayonida mavjud ijobiy tajribalarni aniqlash, ularni hozirgi milliy qonunchiligimizga im-

plementatsiya qilish masalalari muhim hisoblanadi.

Material va metodlar

Mazkur tadqiqot jarayonida uchta savolga javob topishga harakat qilindi: birinchidan, mamlakatimizda jinoyat qonunchiligining rivojlanish jarayonlarida shaxsning ozodligiga qarshi jinoyatlar uchun javobgarlik belgilaydigan qanday normalar belgilangan; ikkinchidan, ushbu normalarning amaldagi jinoyat qonunida belgilangan normalardan qanday farqli jihatlari mavjud; uchinchidan, jinoyat qonunining rivojlanish bosqichlari tahlili asosida ijobiy tajribalarni tiklash hamda amaldagi jinoyat qonunini takomillashtirish imkoniyati bormi?

Ushbu savollarga javob topish orqali mazkur tadqiqotda qonunchilik, shu jumladan, O'zbekistonda jinoyat qonunchiligi tarixida qabul qilingan qonunchilik hujjatlari, qo'llanilgan amaliyot materiallari va ushbu masalaga doir olimlarning asarlaridan foydalanildi hamda muallifning xulosa va mulohazalari ishlab chiqildi.

Mazkur tadqiqotni amalga oshirishda ilmiy bilishning tarixiy, tizimli, mantiqiy (analiz, sintez), qiyosiy-huquqiy tahlil usullaridan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari

Shaxsning ozodligi, erkinligi va ularni huquqiy muhofaza qilish masalasi davlat va jamiyat taraqqiyotining barcha davrlarida dolzarb masala sifatida e'tirof etib kelingan. Mutaxassislar shaxsning ozodligiga qarshi jinoyatlar, xususan, odam o'g'irlash Qadimgi dunyoda keng tarqalgani hamda bu hodisa Qadimgi Yunoniston va Rim rivoyatlarida aks ettirilganiga e'tibor qaratadilar [2, 192–197-b.; 3, 9-b; 4, 12–13-b.]. Xususan, Qadimgi Yunoniston afsonalariga ko'ra, odam o'g'irlash bilan hatto xudolar ham shug'ullanganlar. Masalan, Zevs va Aid tegishli ravishda Yevropa va Prozerpinani o'g'irlaganlar.

Tirik odamni o'g'irlaganlik uchun og'ir jazo kishilik jamiyati rivojlanishining dastlabki bosqichlaridayoq nazarda tutilgan. Ma-

salan, Qadimgi Bobilda Xammurapi qonuniga muvofiq, birovning voyaga yetmagan o'g'lini o'g'irlaganlik uchun o'lim jazosi belgilangan [5, 12-b.]. 1789-yil 26-avgustda qabul qilingan Fransiyaning Inson va fuqaro huquqlari deklaratsiyasi inson ozodligiga tajovuz qiluvchi qilmishlarga doir jinoyat qonunchiligining rivojlanish jarayonida yangi bosqich yasadi. Mazkur Deklaratsiyada odamlar ozod va teng huquqli bo'lib tug'iladilar va shunday bo'lib qoladilar, deb qayd etildi. 1810-yilda Napoleon tomonidan qabul qilingan va 180 yildan ko'proq vaqt amal qilgan Fransiya JKda o'n olti yoshga to'lmagan shaxslar, shu jumladan, ayol jinsiga mansub shaxslarni o'z nikohiga olish maqsadida o'g'irlash uchun og'ir (o'lim jazosiga qadar bo'lgan) jazo nazarda tutilgan.

Odam o'g'irlash (xuddi shuningdek, uni garov sifatida tutqunlikka olish) qadim zamonlardayoq iqtisodiy va siyosiy muam-molarni hal qilish usullaridan biri bo'lgan. Ayol o'g'irlash esa uzoq asrlar mobayni-da uylanish yo'li sifatida amal qilgan. Islom huquqiga muvofiq, urush harakatlari olib bo-rilayotgan paytda dushman askarlarini asir olish va ularni tutqunlikda saqlash qonuniy deb hisoblangan [6, 8-b.].

Ma'lumki, XX asrning 20-yillariga qadar mamlakatimizda shariat qoidolari huquqning asosiy manbayi sifatida amal qilgan. Chor Rossiyasi istilosidan keyin davlatimiz hudu-dida Chor Rossiyasiga qaram bo'lgan Buxoro amirligi va Xiva xonligi saqlab qolindi. Qo'qon xonligi esa tugatilib, Turkiston harbiy okru-gi sifatida Chor Rossiyasi tarkibiga rasman qo'shib yuborildi. 1917-yilgi Oktabr to'ntari-shidan keyin esa 1920-yilda Buxoro amirli-gi va Xiva xonligi tugatilib, Buxoro [7, 45-b.] va Xorazm XSSRlari [8, 30-b.] tashkil etildi. Turkiston harbiy okrugi [9, 16-b.] esa Turkis-ton ASSR sifatida RSFSR tarkibiga kiritildi.

O'sha paytlarda RSFSR Markaziy Ijroiya qo'mitasi Xalq komissarlar Sovetining jinoyat huquqining Umumiy va Maxsus qismiga doir dekretlari, yo'riqnoma va boshqa hujjatlari Turkiston ASSR hududida ASSR Markaziy

Ijroiya qo'mitasi va Xalq komissarlar Soveti-ning maxsus qarori bilan yoki to'g'ridan to'g'ri avtonom respublikaga joriy etilaverar edi [10, 26-b.]. Jumladan, 1922-yil 24-mayda RSFSR-ning JK qabul qilindi va 1922-yil 21-iyulda Turkiston Markaziy Ijroiya qo'mitasining 1922-yilgi RSFSR JKning Turkiston ASSR hududida ham amal qilishi to'g'risida qarori qabul qilindi [11, 49-b.]. Keyinchalik mazkur kodeks Buxoro va Xorazm XSSRlariga ham joriy etildi [12, 406-b.]. Demak, ushbu kodeks mamlakatimiz hududida de-fakto amal qil-gan birinchi kodeks hisoblanadi. Kodeksning 159, 160 va 162-moddalarida tahlil etilayot-gan jinoyat uchun javobgarlik nazarda tutil-gan. 159-moddada "zo'rlik ishlatib shaxsni ushlab turish va boshqa joyga joylashtirish orqali ozodlikdan mahrum qilish", 160-mod-dada "shaxsni hayoti yoki sog'lig'i uchun xavfli usulda yoki qiynash orqali ozodlikdan mahrum qilish", 162-moddada "chaqaloqni g'arazli maqsadlarda o'g'irlash, yashirish yoki almashtirish" uchun javobgarlik nazarda tutil-gan.

1924-yilgi chegaralanishlardan keyin O'zbekiston SSR tashkil etildi va 1926-yil 16-iyunda O'zbekiston SSRning birinchi JK qa-bul qilindi. Mazkur kodeks Maxsus qismining "Hayot, sog'liq, ozodlik va shaxsning qadr-qim-matiga qarshi jinoyatlar" deb nomlangan ol-tinchi bo'limida (203-, 204- va 206-moddalari-da) 1922-yilgi kodeksdagi holatlar bilan bir xil javobgarlik nazarda tutilgan.

1958-yil 25-dekabrda Umumittifoq ji-noyat qonuni hisoblangan uchta qonun qabul qilindi. Bular: 1) SSR Ittifoqi va Ittifoqdosh respublikalar jinoyat qonunlari asoslari; 2) Davlatga qarshi jinoyatlar uchun javob-garlik haqidagi qonun; 3) Harbiy jinoyatlar uchun javobgarlik haqidagi qonun.

SSR Ittifoqi va Ittifoqdosh respublikalar ji-noyat qonunlari asoslari jinoyat huquqining Umumiy qismidan iborat bo'lib, barcha Ittifoq-dosh respublikalar kodekslarini ushbu qoi-dalar asosida qayta ishlab chiqishlari lozim edi. Shu sababdan ham 1959-yil 21-mayda

O'zbekiston SSRning yangi JK qabul qilindi va ushbu kodeks 1960-yil 1-yanvardan kuchga kirdi. Mazkur kodeksda ham shaxsning ozodligiga qarshi jinoyatlar uchun javobgarlik belgilovchi normalar mavjud bo'lgan. B.A. Blinderning qayd etishicha, "bunday jinoyatlar shaxsning erkin harakat qilishini cheklovchi, qonun bilan kafolatlangan huquqini o'z erki bo'yicha amalga oshirishga to'sqinlik qiluvchi, jismoniy yoki ruhiy zo'rlik ishlatish yo'li bilan sodir etiladigan jinoyatlar bo'lishi mumkin. Bunday jinoyatlarga zo'rlik bilan qonunsiz ravishda ozodlikdan mahrum qilish (111-moddada), birovning bolasini o'g'irlash yoki almash-tirish (107-moddada) va o'ldirish bilan qo'rqitish (85-moddada) jinoyatlari kiradi" [13, 92-b.].

1959-yilgi JK 111-moddasida birovni zo'rlik bilan qonunsiz ravishda ozodlikdan mahrum qilishning ikki – oddiy (1-qism) va murakkab turlari (2-qism) ko'rsatilgan. Uning 1-qismida birovni zo'rlik bilan qonunsiz ravishda ozodlikdan mahrum qilish, ikkinchi qismida esa jabrlanuvchining hayoti yoki sog'lig'i uchun xavfli bo'lgan usul yoki unga jismoniy azob berish yo'li bilan ozodlikdan mahrum qilish uchun javobgarlik belgilangan. M.S. Vosiqova mazkur moddada zo'rlik ishlatish yo'li bilan qonunga xilof ravishda birovni ozodlikdan mahrum qilish uchun javobgarlik belgilangani, shaxsni qonunga xilof ravishda ozodlikdan mahrum qilish jinoyat hisoblanmasligini [14, 229-b.] alohida qayd etgan. Ozodlikdan mahrum qilish (qamoqqa olish)ning qonuniy asoslari esa 1959-yil 21-mayda qabul qilingan O'zbekiston SSRning Jinoyat-protsessual kodeksida belgilangan. Kodeksning 78-moddasida qamoqqa olib turish tariqasidagi ehtiyot chorasi faqat ozodlikdan mahrum qilish jazosi qonunda ko'zda tutilgan jinoyatlar to'g'risidagi ishlar bo'yicha, shuningdek, 78-moddaning 2-qismida to'g'ridan to'g'ri ko'rsatilgan moddalar bo'yicha esa "jinoyatning xavfliligi" degan asos bilan qo'llaniladi.

JPK 79-moddasida qamoqqa olishning muddatlari ko'rsatilgan bo'lib, ish tergov

qilinayotganda, qamoqqa olib turish muddati ikki oydan ortiq davom etishi mumkin emas. Ish alohida murakkab bo'lgan taqdir-da, bu muddat qamoqqa olish kunidan boshlab Qoraqalpog'iston ASSR prokurori, viloyat prokurori, harbiy okrugning harbiy prokurori tomonidan 3 oygacha, O'zbekiston SSR prokurori, Bosh harbiy prokuror tomonidan 6 oygacha cho'zilishi mumkin. Faqat ayrim holatlardagina SSSR General prokurori qamoqda ushlab turish muddatini yana 3 oydan oshmagan qo'shimcha muddatga uzaytirishi mumkin. Yuqorida keltirilgan asoslardan tashqari shaxsning ozodligini zo'rlik bilan qonunsiz ravishda cheklash jinoyat sifatida baholanadi.

M.S. Vosiqovanning qayd etishicha, 1959-yilgi JK 111-moddasida ko'rsatilgan jinoyatning subyekti faqat mansabdor shaxs bo'lmagan shaxs hisoblanadi [15, 179-b.]. Mansabdor shaxsning o'z mansabidan foydalan-gan holda, birovni ozodlikdan mahrum qilishi mansabdorlik jinoyati sifatida kvalifikatsiya qilinishi lozim. JK 158-moddasida prokuratura, tergov va surishtiruv organlari xodimi tomonidan birovni qonunsiz qamash yoki ushlab turish uchun jinoiy javobgarlik ko'zda tutilgan. M.H. Rustamboyevning qayd etishicha, zo'rlik ishlatib, g'ayriqonuniy ravishda ozodlikdan mahrum qilishning subyekti 16 yoshga to'lgan jismoniy shaxsdir. Agar qilmish mansabdor shaxslar tomonidan sodir etilgan bo'lsa, shaxsning qil-mishi ish holatlaridan kelib chiqib, hokimiyat yoki mansab vakolatlarini suiiste'mol qilish (205-moddada), hokimiyat yoki mansab vako-latidan chetga chiqish (206-moddada) yoki odil sudlovga qarshi jinoyatlar, masalan, qonun-ga xilof ravishda ushlab turish yoki qamoqda ushlab turish (234-moddada) sifatida kvalifikatsiya qilinadi [16, 199-b.].

O'zbekiston SSR JK 111-moddasi 2-qis-mida qilmishning aybni og'irlashtiruvchi qu-yidagi turlari ko'rsatilgan:

1) jabrlanuvchining hayoti yoki sog'lig'i uchun xavfli bo'lgan usullar bilan jinoyat so-

dir qilish (masalan, qamab qo'yilgan joyning sovuq, zax, havosi buzuv bo'lishi mumkin);

2) jabrlanuvchiga jismoniy azob berish yo'li bilan ozodlikdan mahrum qilish (masalan, jabrlanuvchini suvsiz, ovqatsiz, uzoq vaqt bog'langan holda qoldirishdan iborat bo'lishi mumkin).

Sovet jinoyat huquqi darsliklarida qayd etilishicha, birovning bolasini o'g'irlash yoki almashtirish jinoyatining obyekti O'zbekiston SSR Nikoh va oila kodeksining 72-, 73-, 74-moddalarida belgilangan ota-onalarning farzand (bola)ga nisbatan huquqlaridir [13, 92-b.]. Birovning bolasi, odatda, aldash va boshqa yo'llar bilan o'g'irlanadi. M.S. Vosiqovaning qayd etishicha, o'z bolasini boshqa bir kishining uyidan o'g'irlaganlik o'zboshimchalik deb qaralishi mumkin [15, 229-b.]. O'zboshimchalik uchun O'zbekiston SSR JK 200-moddasida javobgarlik belgilangan bo'lib, unga ko'ra, o'zboshimchalik, ya'ni kim tomonidan bo'lmasin, qonun bilan o'rnatilgan tartiblardan tashqari, o'zboshimchalik bilan ikkinchi bir shaxs yoki davlat yoxud jamoat tashkilotlarining shunday huquqning qonuniyligini bahslashgani holda, biror harakatni sodir etish, agar shunday harakatlardan bilan grajdanlar (fuqarolar) yoki davlat yoxud jamoat tashkilotlariga qattiqroq zarar keltirilgan bo'lsa, javobgarlikka tortiladi.

Birovning bolasini almashtirish – bir bolani ikkinchi bolaga almashtirishdan, masalan, yangi tug'ilgan o'g'il bolani qiz bolaga yoki qiz bolani o'g'il bolaga, kasal bolani sog'lom bolaga almashtirishdan iborat.

Yuqoridagi ikkita moddadan tashqari, sovet jinoyat huquqida o'ldirish bilan qo'rqitish ham shaxsning ozodligiga qarshi jinoyat sifatida qaralgan [13, 92-b.]. Mazkur qilmish uchun JK 85-moddasida javobgarlik belgilangan bo'lib, unga ko'ra, birovni hayotidan mahrum qilish bilan qo'rqitish, agarda shu qo'rqitishni amalga oshirishdan xavfsirashga yetarli asoslar mavjud bo'lsa, javobgarlikka sabab bo'ladi.

B.A. Blinderning qayd etishicha, o'ldirish bilan qo'rqitish bevosita birovni hayotdan

mahrum qilishga qaratilgan harakatlarda ifodalanmay, balki og'zaki, yozma (xat orqali) yoxud biror ishora bilan bildiriladi [13, 92-b.]. O'ldirish bilan qo'rqitish aniq va ma'lum shaxsga qaratilgan bo'lishi kerak.

1985-yil 25-martda O'zbekiston SSR JK 85-moddasiga o'zgartirish kiritilib, boshqa shaxsni hayotdan mahrum etish bilan qo'rqitish bilan bir qatorda, boshqa shaxsning badaniga og'ir shikast yetkazish bilan qo'rqitish uchun ham javobgarlik belgilangan.

O'zbekiston o'z mustaqilligini qo'lga kiritgandan so'ng 1994-yilda sobiq Ittifoq tarkibiga kirgan davlatlar orasida birinchilardan bo'lib shaxsning ozodligi va erkinligi, umuman olganda, shaxsning huquq va erkinliklarini jinoiy tajovuzlardan muhofaza qiluvchi Jinoyat kodeksini qabul qildi. Bunday zarurat 1959-yilgi JKning asosiy qoidalarini jamiyatning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy ehtiyojlari, shuningdek, umume'tirof etilgan xalqaro huquq normalari va O'zbekiston Respublikasi tomonidan qabul qilingan xalqaro shartnomalarga javob berolmasligi zaruratidan kelib chiqqan edi. Demak, mazkur holat mustaqil O'zbekiston Respublikasining mohiyatan yangi JK qabul qilinishi zarurligini ko'rsatdi [17, 17-b.]. Ushbu kodeksda shaxs va uning manfaatlari markaziy o'ringa qo'yilib, shaxsga qarshi jinoyatlar eng og'ir jinoyatlar toifalari sifatida e'tirof etildi. Xususan, JK Maxsus qismi 1-bo'limi "Shaxsga qarshi jinoyatlar" deb nomlanganligi, shuningdek, 135–141-moddalarida shaxsning ozodligi, sha'ni va qadr-qimmatiga qarshi jinoyatlar uchun javobgarlik belgilanganligi, ayniqsa, shaxsning ozodligi bilan bog'liq ijtimoiy munosabatlarning jinoyat qonunida alohida va maxsus normalar bilan muhofaza qilinganligi fikrimizning tasdiqidir.

Tadqiqot natijalari tahlili

Mazkur tadqiqotda qayd etilgan tahlillardan kelib chiqqan holda, quyidagi natijalarga e'tibor qaratish mumkin:

1) odam o'g'irlash (xuddi shuningdek, uni garov sifatida tutqunlikka olish) qadim

zamonlardayoq iqtisodiy va siyosiy muam-molarni hal qilish usullaridan biri bo'lgan. Ayol o'g'irlash esa uzoq asrlar mobayni-da uylanish yo'li sifatida amal qilgan. Islom huquqiga muvofiq, urush harakatlari olib bo-rilayotgan paytda dushman askarlarini asir olish va ularni tutqunlikda saqlash qonuniy deb hisoblangan;

2) 1922-yildan mamlakatimiz hududi-da amalda bo'lgan RSFSR JK 159-moddasida “zo'rlik ishlatib shaxsni ushlab turish va boshqa joyga joylashtirish orqali ozodlikdan mahrum qilish”, 160-moddasida “shaxsni hayoti yoki sog'lig'i uchun xavfli usulda yoki qiynash orqa-li ozodlikdan mahrum qilish”, 162-moddasida “chaqaloqni g'arazli maqsadlarda o'g'irlash, yashirish yoki almashtirish” uchun javobgarlik nazarda tutilgan. 1926-yilgi JK Maxsus qismi “Hayot, sog'liq, ozodlik va shaxsning qadr-qim-matiga qarshi jinoyatlar” deb nomlangan ol-tinchi bo'limida (203-, 204- va 206-moddalari-da) 1922-yilgi kodeksdagi holatlar bilan bir xil javobgarlik nazarda tutilgan;

3) O'zbekistonning 1959-yilgi va amaldagi JKlarida shaxsning ozodligiga qarshi jinoyat-lar uchun javobgarlik masalasiga bag'ishlan-gan normalaridagi quyidagi farqli jihatlar-ga e'tibor qaratsak.

Birinchidan, amaldagi JKda shaxsning ozodligiga qarshi jinoyatlar alohida bobga ajratilgan (6-bob. Shaxsning ozodligi, sha'ni va qadr-qimmatiga qarshi jinoyatlar) bo'lib, bu holat jinoyat obyektiga to'g'ri baho berish, sodir qilingan jinoyatning aynan qaysi ijti-moiy munosabatlarga zarar yetkazishini aniq baholash, shu orqali jinoyatlarni to'g'ri kvali-fikatsiya qilish va jazo tayinlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

1959-yilgi JKda esa bunday holat mavjud emas. Ya'ni shaxsning hayoti, sog'lig'i, ozod-ligi va qadr-qimmatiga qarshi jinoyatlar bitta bobga joylashtirilgan. Bu esa shaxsning sodir etgan qilmishi aynan qaysi ijtimoiy muno-sabatga zarar yetkazishini aniqlashda, shu orqali jinoyatlarni to'g'ri kvalifikatsiya qi-lishda qator muammolarni keltirib chiqaradi.

Ikkinchidan, amaldagi JKda shaxsning ozodligiga qarshi jinoyatlar toifasiga odam savdosi (135-modda), ayolni erga tegish-ga majbur qilish yoki uning erga tegishiga to'sqinlik qilish (136-modda), odam o'g'ir-lash (137-modda), zo'rlik ishlatib, g'ayriqo-nuniy ravishda ozodlikdan mahrum qi-lish (138-modda) kabi jinoyatlar kiritilgan. 1959-yilgi JKda esa zo'rlik bilan qonunsiz ra-vishda ozodlikdan mahrum qilish (111-mod-da), birovning bolasini o'g'irlash yoki almash-tirish (107-modda) va o'ldirish bilan qo'rqitish (85-modda) kabi jinoyatlar kiritilgan.

Uchinchidan, amaldagi JKda odam o'g'ir-lash (137-modda) va zo'rlik ishlatib, g'ayriqo-nuniy ravishda ozodlikdan mahrum qilish (138-modda) jinoyatlari ajratilgan, ya'ni ikkita jinoyat tarkibi sifatida belgilangan. 1959-yil-gi JKda esa mazkur jinoyatlar ajratilmagan. Faqat 107-moddada birovning bolasini o'g'ir-lash uchun javobgarlik belgilangan. Ammo “bu modda 14 yoshgacha bo'lgan bolalarni o'g'ir-laganlik uchun javobgarlikni nazarda tutadi”. 14 yoshdan oshganlarni o'g'irlaganlik uchun esa alohida norma mavjud emas. O'sha payt-da mazkur qilmish zo'rlik bilan qonunsiz ra-vishda ozodlikdan mahrum qilish (111-mod-da) deb baholangan. Boshqacha aytganda, 14 yoshgacha bo'lgan bolalarni o'g'irlash – “odam o'g'irlash”, 14 yoshdan oshganlarni o'g'irlash esa “qonunsiz ravishda ozodlikdan mahrum qilish” deb qaralgan. Bizningcha, maz-kur holat nafaqat jinoyat huquqi nazariyasi, balki mantiq qoidalariga ham ziddir.

To'rtinchidan, yuqorida ham ta'kidlan-ganidek, sovet jinoyat huquqi darsliklarida o'ldirish, badanga og'ir shikast yetkazish bi-lan qo'rqitish (85-modda) shaxsning ozod-ligiga qarshi jinoyat sifatida e'tirof etilgan. Vaholanki, bunday qilmish shaxsning hayoti va sog'lig'i daxlsizligini muhofaza qiluvchi ij-timoiy munosabatlarga zarar yetkazadi. Shu sababdan, mazkur jinoyatni shaxsning ozod-ligiga qarshi jinoyat sifatida baholash no-to'g'ri. Amaldagi JKda mazkur masala to'g'ri hal etilgan. Ya'ni JK 112-moddasida javob-

garlik nazarda tutilgan o'ldirish yoki zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitish hayot yoki sog'liq uchun xavfli jinoyatlar toifasiga kiritilgan.

Xulosalar

Shaxsning ozodligiga qarshi jinoyatlar uchun javobgarlikning tarixiy jihatlarini o'rganish mazkur masalaning mohiyatini

chuqurroq anglab yetish, amaldagi jinoyat qonuni normalarining ijobiy jihatlarini va kamchiliklarini aniqlash, jinoyat qonunchiligining rivojlanish tendensiyalari yuzasidan aniq xulosalar chiqarish va uning istiqbollari belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

REFERENCES

1. Saidov A.X. Inson huquqlari: Parlament a'zolari uchun qo'llanma [Human Rights: A Guide for Members of Parliament]. Tashkent, National Center of Human Rights of the Republic of Uzbekistan, 2007, p. 202.
2. Kazamirov A.I. K voprosu o sisteme prestupleniy protiv svobody lichnosti [To the question of the system of crimes against the freedom of the individual]. Theoretical, methodological and applied aspects of wrestling with crime: History and modernity. Proceedings of International Scientific and Practical Conference, 2005, March 17-18, pp. 192-197.
3. Oganyan R.E. Pokhishheniye cheloveka: istoricheskiye i pravovyye problemy [Abduction of a person: historical and legal issues]. Moscow, 2001, p. 9.
4. Martynenko N.E. Pokhishheniye cheloveka: ugovno-pravovoy i kriminologicheskoy aspekty [Abduction of a person: criminal law and criminological aspects]. Abstract of PhD thesis. Moscow, 1994, pp. 12-13.
5. Khrestomatiya po istorii gosudarstva i prava zarubezhnykh stran. Drevniye i Sredniye veka [Reader on the history of the state and the law of foreign countries. Ancient and Middle Ages]. Ed. V.A. Tomsinova. Moscow, 2000, p. 12.
6. Gadzhiyev B.A. Ugolovno-pravovyye i kriminologicheskoye problemy pokhishheniya cheloveka [Criminal law and criminological problems of kidnapping]. PhD thesis. Moscow, 2000, p. 8.
7. Shodiyev J.M. Buxoro amirligining tashkil topishi va davlat tuzumi [Establishment of Bukhara Emirate and state structure]. PhD thesis. Tashkent, TSUL, 2008, p. 45.
8. Xidirov Z.M. Xorazmshohlar davlatining tashkil topishi, davlat va huquq tizimi [Formation of Khorezmshah state, state and legal system]. PhD thesis. Tashkent, TSUL, 2010, p. 30.
9. Ahmedova M.T. Qo'qon xonligining tashkil topishi, davlat tizimi va huquq manbalari [Establishment of Kokand khanate, state system and sources of law]. PhD thesis. Tashkent, TSUL, 2008, p. 16.
10. Rasulov O.X. Sovet jinoyat huquqi [Soviet criminal law]. Tashkent, O'qituvchi publish, 1969, p. 26.
11. Usmonaliyev M., Bakunov P. Jinoyat huquqi [Criminal law]. Tashkent, Nasaf publish, 2010, p. 49.
12. Sulaymonova X.S. Istoriya sovetского gosudarstva i pravo Uzbekistana [The history of the Soviet state and the law of Uzbekistan]. Tashkent, AN Uzbekistan SSR, 1960, p. 406.
13. Ahmedov B.A., Blinder B.A., Zakutskiy S.G. et al. Sovet jinoyat huquqi [Soviet criminal law]. Tashkent, O'qituvchi publish, 1983, p. 92.
14. O'zbekiston SSR Jinoyat kodeksiga sharhlar [Comments on the Criminal Code of the Uzbek SSR]. Ed. B.R. Olimzhanov. Tashkent, O'zbekiston Publ., 1988, p. 229.
15. O'zbekiston SSR Jinoyat kodeksiga sharhlar [Comments on the Criminal Code of the Uzbek SSR]. Eds. G. Abdumajidov, M. Vasikova. Tashkent, O'zbekiston Publ., 1973, p. 179.
16. Rustamboev M.H. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi [Course of criminal law of the Republic of Uzbekistan]. Crimes against the person. Crimes against peace and security. Tashkent, ILM ZIYO publish, 2011, vol. 3, p. 199.
17. Rustamboev M.H., Abdurasulova Q.R., Axrarov B.J. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat huquqi konsepsiyasi va doktrinasini rivojlantirish muammolari [Problems of developing the concept and doctrine of criminal law of the Republic of Uzbekistan]. Tashkent, TSUL, 2011, p. 17.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

5 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor,
y.f.d., dotsent

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha
falsafa doktori, dotsent – bosh muharrir o'rinbosari

Mas'ul muharrir: D. Xudoynazarov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, Y. Yarmolik,

F. Muhammadiyeva, Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

E-mail: tn.tdyu@mail.ru

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 25.10.2022-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 20,92 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma raqami: 169.

TDYU tipografiyasida chop etildi.